

Kristin Bührig, Juliane House, Jan.D. ten Thije (eds.)

Translational Action and Intercultural Communication

***(Manchester, UK & Kinderhook (NY), USA: St. Jerome
Publishing, 2009. 179 pp. ISBN: 978-1-905763-09-2)***

Zachar Viktor

E-mail: zacharviktor@gmail.com

A három fordításkutató szerkesztésében megjelent tanulmánykötet számos különböző, elméleti és módszertani megközelítést vázol fel, amelyek mindegyike a fordítás és az interkulturális kommunikáció kapcsolatainak feltárását szolgálja. Eddig ugyanis – ahogyan azt a szerkesztők a bevezetőben kifejtik – nagyrészt külön tudományágként foglalkoztak a szakemberek ezzel a két területtel.

A 2009-ben megjelent mű tanulmányai a funkcionális ekvivalencia, az elnyújtott beszédhelyzet és az interkulturális megértés kulcsfogalmi köré csoportosulnak. A szerkesztők az alábbi témákat kísérik meg összekapcsolni a kötetben: a kultúrák közötti közvetítést a fordítás során, az interkulturális kommunikáció problémáit a nyelvi közvetítésben és az interkulturális kommunikáció feltárását a fordítási tevékenység elemzése alapján.

A tanulmányok rövid ismertetését tartalmazó bevezetőt követően összesen hat írást olvashatunk a fent megjelölt témakörökben, amelyek közül az első három a fordítással, a második három pedig a tolmácsolással foglalkozik. A kötet végén a szerzők munkásságának rövid ismertetése mellett tárgymutató is található. Külön ki kell emelni, hogy az összegyűjtött munkák számos műfajt és interakciófajtát érintenek, így például a gyermekkönyveket, drámák beszédaktusait, gazdasági és tudományos szövegeket, pohárköszöntőket és az egészségügyi kommunikációt.

A kötet bevezetőjében a szerkesztők utalnak arra: már korábban is voltak kísérletek a két szakterület, vagyis a fordítástudomány és az interkulturális kommunikáció összekapcsolására (Schäffner és Adab, Snell-Hornby et al., Katan). Az említett két kutatási terület jelentősége azonban folyamatosan nő, ezért véleményünk szerint jobban össze kell fogni őket, és interdiszciplináris elméleti keretet kell megteremtteni kutatásukhoz. Utalnak továbbá arra, hogy azok a korábbi kísérletek, amelyek a fent leírt kapcsolat megteremtésére irányultak, nem stabil nyelvészeti alapon tették ezt. Ezen kívánnak változtatni a mostani publikációval.

Álláspontjuk szerint a korábbi interkulturális kommunikációval kapcsolatos kutatások elsősorban azokkal az esetekkel foglalkoztak, amikor a kommunikációs partnerek nem értik meg egymást. Ennél azonban fontosabbnak tartják a szerkesztők azoknak a nyelvészeti struktúráknak a rekonstrukcióját, amelyek lehetővé teszik a megértést. Ezért a kötetben szereplő tanulmányok egytől egyig

a megértésre fókuszálnak az interkulturális kommunikáció során. Nem elhanyagolható szempont ezzel kapcsolatban, hogy a megértés az alapja a szerkesztők által legfontosabbnak ítélt fordításelméleti fogalomnak is: a funkcionális ekvivalenciának.

A kötetben szereplő első tanulmány Juliane House nevéhez fűződik, címe *Moving across Languages and Cultures in Translation as Intercultural Communication*. A Hamburgi Egyetem professzora többek között azt a célt tűzi ki maga elé, hogy röviden felvázolja, milyen szerepet játszanak a kulturális ismeretek és a fordítás nyelvészeti megközelítései a fordítástudományban. Felhívja a figyelmet: a fent említett két irányzat képviselői között húzódó, egyre mélyülő szakadék áthidalásának egyik módja az, ha a szövegelemzés és diskurzuselemzés során funkcionális megközelítést használunk. Elmondása szerint ez azért alkalmas a közvetítőszerepre, mert figyelembe veszi a kontextust, azt, hogy a nyelvészeti elemek kulturális kontextusba ágyazódnak be.

A szerző a kultúrával kapcsolatos gondolatait követően rátér a funkcionális ekvivalencia fogalmára. Felhívja a figyelmet arra, hogy feltétlenül meg kell különböztetni két – House nevével szorosan összefonódó – fordítási típust: a nyílt (*overt*) és a rejtett (*covert*) fordítást. Ezután részletesen kifejti a két típus jelentését és a közöttük lévő különbséget. Míg az előbbi nyilvánvalóan fordítás, és maga a transzfer jól nyomon követhető, hiszen az ilyen módon keletkezett célnyelvi szöveg nem akar második eredeti szövegnek látszani, addig a rejtett fordítás a célnyelvi kultúrában az eredeti szöveg státuszát hordozza. A „valódi” funkcionális ekvivalenciára a rejtett fordítás törekszik, és ezt gyakran el is éri.

Az elméleti rész lezárásaként a szerző kifejt egy újabb fogalmat, a kultúrális szűrőt (*cultural filter*), amelyet az eredetiség érdekében alkalmaz a fordító. A terminust House már 1977-ben megalkotta, és azt érti rajta, hogy a fordító úgy nézi a forrásnyelvi szöveget, mintha ő maga a célnyelvi kultúra képviselője lenne, és a forrásnyelvi szöveg bizonyos szocio-kulturális jellemzőit a célnyelvi kultúra ilyen jellegű megfelelőivel helyettesíti. Ezután – a tanulmány gyakorlati részében – a szerző gyermekkönyvekből, egyéb szépirodalmi művekből és gazdasági, illetve tudományos szövegekből származó idézetek alapján mutatja be a fent említett kulturális szűrő alkalmazását.

Az utolsó fejezetben végül – egyfajta kitekintésként – az angol *lingua franca* szerepéről értekeznek. Ez a jelenség véleménye szerint veszélyezteti a fordítás mint interkulturális kommunikáció természetét. Röviden kitér arra, hogy míg sokan elismerik és kutatják az angol nyelv lexikai szintű befolyását (anglicizmusok), addig erre a pragmatika és a diskurzus szintjén alig akad példa.

A második tanulmány a *Text Topics and Their Intercultural Discourse Variation. A Sample Analysis Using Text Maps* címet viseli, és Heidrun Gerzymisch-Arbogast, valamint Dorothee Rothfuß-Bastian nevéhez fűződik. A Saarlandi Egyetem két tanára először ismerteti az interkulturális különbségeket a diskurzus-mintázatokban, illetve a szövegtopikok szerepét, majd gyakorlati elemzés alapján bemutatja a szövegtérképek (*text maps*) létrehozásának folyamatát.

A szövegtérképek olyan szemantikai hálók, amelyek ábrázolják valamennyi, egy adott szövegben meglévő kapcsolat komplexitását. Tartalmazzák nemcsak

az adott szöveg által verbalizált elemeket, hanem azokat az egyéni, potenciálisan olvasóspecifikus hipotéziseket is, amelyek a szöveg mint koherens egész megértéséhez szükségesek. Ezek a térképek verifikálható módszertani eszközt jelenthetnek nagyobb empirikus kutatásokhoz a változó topik- és diskurzusszerkezetek természetével kapcsolatban.

Az elméleti kifejtést követően a két szerző röviden bemutatja a szövegtérképek adatbázis segítségével történő létrehozásának öt lépését. Vizuális ábrázolásuknak köszönhetően láthatóvá válnak az összekapcsolt és nem összekapcsolt relációk a szövegben, valamint kikristályosodik a topikszerkezet is, vagyis a topikok mennyisége és minősége. Mindezt szemléltető ábrákkal illusztrálja a két szerző.

A tanulmány utolsó részében összehasonlítanak egy rövid eredeti angol és eredeti német szövegrészletet (16, illetve 13 sor), amelyek tehát nem fordításai egymásnak. A kísérlet bizonyítja: az angol szöveg topikszerkezete erősebben címzett-orientált, a németé pedig erősebben tartalom-orientált.

A harmadik tanulmány, *A Problem of Pragmatic Equivalence in Intercultural Communication. Translating Requests and Suggestions*, Alexandra Kallia nevéhez köthető, aki a Tübingeni Egyetemen doktorált angol nyelvészetből. Empirikus vizsgálata során számos különböző kommunikációs helyzetet vizsgál az angol, a német, a görög, az olasz és az orosz nyelv vonatkozásában. Ehhez az úgynevezett *discourse completion test* (DCT) használja, amelynek segítségével két beszédaktussal, a kéréssel és a javaslattal kapcsolatban méri a kulturális különbségeket.

Kallianál a tanulmánykötet bevezetőjében hangsúlyozott funkcionális ekvivalenciát elsősorban maga a kutató teremti meg a különböző nyelvű beszédaktus-realizációkban. A kísérlet résztvevői, akik minden esetben párt alkottak, egy-egy kérdőívet kaptak négy szituációs párral. A kutató ezekhez rövid helyzetleírást is mellékel (pl. kérés/javaslat, ablak kinyitása, barátok között). A résztvevőknek azt kellett leírniuk, szerintük mit mond a beszélő az adott helyzetben.

A szerző az ily módon kapott eredményeket és a pragmatikai szempontból ekvivalensként azonosított, különböző nyelvű megfogalmazásokat azután összeveti regények és színdarabok műfordításainak elemzésével ugyanezekben a nyelveken. A kutatás bizonyítja, hogy a kérések és javaslatok kultúraspecifikus megvalósításai megjelennek a fordítási folyamatban is, amelynek során a fordítók a – House tanulmányában részletesen is kifejtett – kulturális szűrőt alkalmazzák a pragmatikai ekvivalencia elérése érdekében. Kallia felhívja a figyelmet arra, hogy a fordítók a jelek szerint nem merik módosítani az egyes megnyilatkozások szintaktikai és szemantikai tulajdonságait, de szabadabban használják az úgynevezett *politeness markereket*, vagyis udvariassági formulákat, mivel ezek beszúrása, illetve kihagyása nem zavarja meg az adott mondat szerkezetét.

A második három tanulmány, ahogyan arra már utaltunk, a tolmácsolás-kutatás területéhez sorolható. Ezek közül az első Antje Wilton *Interactional Translation* című munkája. Az Erfurti Egyetem tanára egy fatikus, nem profeszszionális tolmácsolási eseményt, pontosabban kötetlen, humorral átszótt beszélgetést elemez többnyelvű résztvevőkkel. A korpuszt képező tizenegy órányi hanganyag egy angol-német bilingvis családnál étkezések során rögzített beszél-

getéseket tartalmaz. A résztvevők előzetes megállapodás vagy utasítás nélkül végezték a spontán tolmácsolást.

A szerző a tanulmány elején található elméleti részben rávilágít: az utóbbi években egyre több olyan gyakorlati kutatás zajlik a tolmácsolás területén, amelyre az intézményes kereteken kívül kerül sor, illetve amelyet laikus tolmácsok végeznek (természetes tolmácsolási helyzetek). Ezt követően külön alfejezetet szentel a humornak, illetve a humor és a fordítás kapcsolatának.

A gyakorlati részben három konkrét beszélgetésen mutatja be a tolmácsolás és a humor kapcsolatát. Az elemzett tolmácsolási események transzkripciói a dolgozat részét képezik. Rávilágít a humor nyelvi transzferének nehézségeire is, ami az elnyújtott beszédhelyzetre (*dilated speech situation*) is visszavezethető.

Wilton elemzése azt mutatja: mivel a kommunikációs partnerek egyszerre tekinthetők a beszélgetések résztvevőinek és nem professzionális tolmácsoknak, a résztvevők szerepkonfliktusba kerülnek. Ennek során hangsúlyozza, hogy a fordításban részt vevő személyekkel kapcsolatos eddigi kutatások elsősorban a közvetítő szerepre fókuszáltak, nem a beszélgetőpartneri szerepre. Emellett a beszélgetések között transzkripciói segítségével megmutatja azt is, hogy a kommunikációs partnerek miként kezelnek sikeresen egy potenciálisan kockázatos kommunikációs helyzetet: a humor átvitelét.

Az utolsó előtti tanulmány Jan D. ten Thije nevéhez fűződik, és a *The self-retreat of the Interpreter. An Analyses of Teasing and Toasting in Intercultural Discourse* címet viseli. Az Utrechti Egyetem tanára humoros pohárköszöntők tolmácsolását vizsgálja egy nemzetközi kutatói találkozáson, holland, angol és orosz résztvevőkkel. Ahogyan Antja Wilton esetében, úgy itt is nem professzionális tolmácsok állnak a kutatás középpontjában.

A szerző vizsgálódása mindenekelőtt a tolmács visszahúzóására (*retreat*) terjed ki, amelyet eddig kevéssé kutatott területnek nevez. Elmondása szerint ennek a visszahúzóásnak több oka lehetséges: például az, hogy a kommunikációs partnerek megértik egymást a tolmács nélkül is; olyan nyelvet vagy nyelvváltozatot kezdenek használni, amelyet a tolmács nem ért; a beszélgetés résztvevői megkérlik a tolmácsot, hogy ne tolmácsoljon, mivel a két fél nem érti meg rendesen egymást; vagy éppen a tolmács egyszerűen elfárad. Ten Thije kiemel egy további fontos okot, amelyet azután a kutatás középpontjába állít. Mégpedig azt a tényt, amelyet Wilton is hangsúlyoz a kötet előző tanulmányában: a tolmács nem tudja kezelni azt a kettősséget, hogy egyrészt közvetíti a beszélő mondanivalóját, másrészt maga is az interakció autonóm résztvevője, így szerepkonfliktusba kerül. Mindennek szemléltetésére a szerző konkrét, transzkripció formájában közölt példákat is hoz.

Ten Thije szerint a tolmács mozgásteret skálán ábrázolható: az egyik végén fordítógépként (*translation machine*) tekintenek a tolmácsra, a másikon pedig az interakció egyenrangú résztvevőjeként (*liberal interactive model*). Véleménye szerint az interakció során a nem professzionális tolmács kommunikációs helyzetben való részvétele változhat ezen a skálán. Végző konklúziója szerint megkérdőjelezhető a professzionális és nem professzionális tolmácsok megkülönböztetése, amelyet sokkal inkább az imént említett skálával kellene helyettesíteni.

A kötet záró tanulmánya, az *Interpreting in Hospitals. Starting Points for Cultural Actions in Institutionalized Communication* című munka Kristin Bührig nevéhez fűződik, aki a Hamburgi Egyetem professzora. Kiindulópontja annak a kérdésnek a vizsgálata, milyen mértékben jellemzik az interkulturális események a többnyelvű diskurzust.

Gyakorlati vizsgálata során egyrészt olyan kérdéseket elemez, amelyeket az egészségügyben dolgozók gyakran tesznek fel többnyelvű betegeknek, másrészt kutatja természetesen az ezekre adott válaszokat is. A résztvevők német orvosok és olyan portugálul, illetve törökül beszélő betegek, akik bizonyos mértékig tudnak németül. A kommunikációs helyzet harmadik résztvevője pedig a tolmács, aki sok esetben több nyelven beszélő ápolónő, vagy éppen a beteg rokona, vagyis ebben az esetben is a nem professzionális tolmácsok tevékenységének kutatásáról beszélhetünk.

Bührig írásának elején elméleti bevezetőt olvashatunk az interkulturális és intézményen belüli kommunikációról, valamint a kulturális cselekvésről. Ezt követi a korpusz rövid bemutatása, amelyet száz, orvos és beteg közötti kórházi beszélgetés képez. A szerző – néhány transzkripció segítségével, amelyek a tanulmány részét képezik – kifejti: ezek valójában nem is igazi beszélgetések, leginkább interjúkra hasonlítanak, hiszen általában csak az orvos kérdez.

Leírja, hogy ezek lehetnek nyitott, de igen/nem választ igénylő kérdések is, amelyek azonban minden esetben korlátozzák a beteg tudásának verbalizálását. Bührig rávilágít továbbá arra is, hogy az orvosok által feltett kérdések nagy része csupán formalitásnak tekinthető. Nem utolsósorban erre vezethető vissza az a tény, hogy a páciensek általában nem igényelnek további tájékoztatást a várható eljárásokról, műtétekről, vagyis nem tesznek fel kérdéseket az orvosnak.

A hat tanulmány fenti ismertetéséből is kitűnik: a kötetet többféle területen forgathatják haszonnal a kutatók. Egyrészt a fordítástudományon belül mind a fordítással, mind pedig a tolmácsolással foglalkozó szakemberek számára nyújthat – különböző műfajokat érintve – hasznos információkat a további vizsgálódásokhoz. Másrészt az interkulturális kommunikációt kutató szakemberek számára is fontos elméleti és gyakorlati adatokkal szolgál, és ennek során az itt közölt írások szerzői számos különböző interakciófajtát vizsgálnak. Mindezek alapján elmondhatjuk: a szerkesztők célkitűzéseinek megfelelően valóban interdiszciplináris tanulmánykötet született, amelyet remélhetőleg még sok hasonló kezdeményezés követ majd a jövőben.